

DUPKA GYÖRGY

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKSEL SZEMBEN

V. FEJEZET

A KÁRPÁTALJAI NÉMET FÉRFIAK ÉS NŐK MOZGÓSÍTÁSA KÉNYSZERMUNKÁRA

1. AZ NKVD ELSŐ ÉS MÁSODIK TISZTOGATÁSI AKCIÓJA

Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a mai orosz levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak. Ezek közül több dokumentum alátámasztja, hogy a kárpátaljai németek/svábok körében is népirtás folyt. Még 1941-ben 13 244 kárpátaljai lakos vallotta magát németnek. A második világháború után 1946-ban ez a szám 2 398 főre apadt – 10 846 német lakos tűnt el. Egy részük (1 920 fő) feltehetően már 1944 őszén elköltözött, illetve a német családok jelentős része szlovák, ukrán vagy ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, hogy így kerülje el a sztálini megtorlásokat (lásd a részletesebb statisztikai kimutatást a Függelékben). Az elhurcoltak közül sokan már az út során meghaltak, sokan pedig a lágerekben pusztultak el.

Az első csapás idején a német katonaköteles férfiak – fentebb erről részletesebben szoltunk – osztottak a magyar emberek sorsában; megtizedelte őket is a 0036. sz. rendelet 1944. november 18. – december 4. közti katonai végrehajtása.

A 0036. sz. rendelet végrehajtásának menetéről szóló, Berijának küldött jelentés szerint 1944. november 18. – december 4. között a 15 260 letartóztatott közül 137 fő német volt.

Az 1944. december 17-i, Petrov hadseregtábornak küldött Fagyjev-jelentésben külön kitértek arra, hogy „december 13-án és 14-én az NKVD-osztagok Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó körzetében akciót hajtottak végre a 18 és 50 év közötti németek (férfiak) elkülönítésére.

Az akció eredményeként 292 főt különítettek el és irányítottak hadifogolygyűjtőhelyekre.” A letartóztatott és lágerbe irányított 22 951 főből tehát igazoltan 429 német, a többi magyar nemzetiségű volt. A kárpátaljai németek/svábok népiirtása azonban ezzel nem fejeződött be. A hátramaradt német férfiakat 17-től 45 éves korig, a nőket 16-tól 30 éves korig mozgósították.

2. A HARMADIK TISZTOGATÁSI AKCIÓ KÖZPONTI ELRENDELÉSE

Az SZSZKKSZ Belügyi Népbizottsági Tanácsa kezdeményezte a szovjet csapatok által megszállt európai országok német nemzetiségű polgárainak nyilvántartásba vételét. Szándékukban állt, hogy az SZSZKKSZ hátsországi régióiban végzendő kényszermunkára kényszerítsék a német nemzetiségű munkaképes lakosságot. A front haditanácsa 1944. november 24-i ülésén Sztálin elnökletével megtárgyalta és elfogadta „a 16 és 50 év közötti életkorú német nemzetiségű személyek speciális táborokba való kitelepítésének tervezetét”. Az internálás indokai között szerepelt többek között az a vád, hogy a németek „ellen-ségesen viszonyulnak a Vörös Hadsereghez és ellene kém-felderítő munkát folytatnak”. Az operativitás példájaként említhető, hogy a front haditanácsának rendeletét végrehajtva, Berija még aznap jelentést¹ (№ 1262/b) küldött Sztálinnak arról hogy a 2., 3. és 4. Ukrán Front által felszabadított országokban (Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia) az NKVD központi parancsnoksága által kijelölt, műveleti tiszttekből álló 3 csoport miként szervezi meg 10 napon belül a németek nyilvántartásba vételét. Megjelölte a műveleti feladatok koordinátorait is Apollonov, a belügyi népbiztos helyettese és Gorbatyuk, az NKVD-csapatok központi főigazgatóságának parancsnoka személyében, akik a közreműködő három front katonai tanácsát is felkeresik, és az elvégzett munkáról folyamatosan jelentést küldenek.

December 16-án Berija benyújtotta Sztálinnak a Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Magyarország felszabadított területére beütemezett, a munkaképes német férfiak (17–45 év közöttiek) és nők (18–30 év közöttiek) internálását szabályozó rendelet² tervezetét, amelynek végleges jóváhagyása megtörtént. Sztálin ezen a napon aláírta az SZSZKKSZ Állami Védelmi Bizottsága 7161. számú, 1944. december 16-án kelt, 5 pontból álló rendeletét, amelynek Csehszlovákiára vonatkozó parancs-kivonatát³ (№ 1630., № 23791., № 23792.) december 17-én azonnali végrehajtásra megkapta a 4. Ukrán Front parancsnoka, Petrov hadseregtábornok is. Idézet a kivonatból: „Mozgósítani és szovjetunióbeli munkára kell irányítani (internálni) az összes 17 és 45 év közötti munkaképes

német férfit, a 18 és 30 év közötti munkaképes német nőket, akik a Vörös Hadsereg által felszabadított Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia területén tartózkodnak. (...) A mozgósítás irányításával az NKVD-t, ezen belül Berija elvtársat kell megbízni. Az NKVD-re kell bízni a gyűjtőtáborok megszervezését, a mozgósítottak befogadását, a menetoszlopok kialakítását, útnak indítását és azok útközbeni őrzésének biztosítását. Kötelezni kell Malinovszkij és Vinogradov (Romániában), Tolbuhin és Birjuzov (Bulgáriában és Jugoszláviában) elvtársakat, hogy: a.) az adott országok kormányzati szervein keresztül biztosítsák a határozat első pontjában említett németek mozgósítását és internálását; b.) az NKVD képviselőivel, Antonovval és Gorbatyukkal együtt az illetékes katonai és polgári hatósági szervek közreműködésével tegyenek intézkedéseket a mozgósított németek gyűjtőhelyeken való megjelenésének garantálására.

Magyarországon kötelezni kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársakat, Csehszlovákiában pedig Petrov elvtársat, hogy a jelen határozat első pontja értelmében a katonai parancsnokokon keresztül a front parancsnoka nevében rendelkezzenek a németek mozgósításáról.

A mozgósított németeknek engedélyezni kell, hogy meleg ruhaneműt, egy váltás fehérneműt, ágyneműt, edényt és ételmet vihessenek magukkal, személyenként összesen 200 kilogrammot.

Meg kell bízni Hruljovot, a Vörös Hadsereg hátszágparancsnokát, hogy biztosítson vasúti szerelvényeket és járműveket a mozgósított németek és internáltak elszállításához.”

A romániai, bulgáriai, jugoszláviai, magyarországi, csehszlovákiai németek mozgósításának és internálásának menetéről, a Szovjetunióba történő szállításáról az NKVD magas rangú vezetői – Appolonov, Gorbatyuk és Szladkevics tábornok – kétnaponta jelentést küldtek Berijának. Az ellenőrzést nem bízták rá sem a frontparancsnokra, sem a front katonai tanácsára, ők hárman a helyszíneken igen alaposan ellenőrizték az akció menetét.

Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front csapatparancsnoka az állambiztonsági bizottság már említett 1944. december 16-i 7161. sz. határozata alapján rendeletet adott ki, amelyben többek közt ez áll: „...1944. december 25-től 1945. január 10-ig szovjetunióbeli munkára mozgósítsák és internálják a Magyarország és Erdély területén élő 17–45 év közötti munkaképes német férfiakat és a 18–30 év közötti munkaképes német nőket.”

Az állambiztonsági bizottság határozatának teljesítése eredményeként az 1. Ukrán Front hadműveleti területéről 1945. március 20-ig körülbelül 40 000 németet hurcoltak el a Szovjetunióba.

Az 1. Belorusz Front katonai tanácsát szintén ehhez hasonló feladatok foglalkoztatták: „A terrorakciók elhárítása céljából az állambiztonsági bizottság 7467. számú, 1945. február 3-i határozata arra kötelezte Zsukov marsallt, hogy Szerovval, az NKVD megbízottjával tegyen határozott intézkedéseket. Kíméletlenül bánjanak el azokkal a személyekkel, akiket terrorakciók elkövetésekor kapnak rajta. Mozgósítani kell a fizikai munkára alkalmas 17–50 év közötti németeket, 750-1 200 fős osztagokban munkára kell küldeni őket a Szovjetunióba.”

3. A NÉMET NEMZETISÉGŰ POLGÁROK MOZGÓSÍTÁSÁNAK FŐPRÓBÁJA KÁRPÁTALJÁN

Az idézett dokumentumok alátámasztják, hogy a 16–50 év körüli németek kitelepítését Kárpátalján is központi katonai döntések alapján szervezték meg. A 4. Ukrán Front katonai tanácsa a kapott határozatokat a helyi viszonyokra alkalmazva adott ki hadiparancsokat; sőt, moszkvai feletteseit megelőzve rendelettervezetben⁴ (Szigorúan titkos, № 2., 1944. november 24.) is utasította a hozzá tartozó központi egységeket. Kacnelszon és Fagyjev vezérezredeküket például arra, hogy Rahó, Huszt, Beregszász, Munkács, Ungvár városokban gyűjtőhelyeket szervezzenek, valamint 40 szállító járművet és üzemanyagot biztosítsanak. Központi gyűjtőtáborként a szolvyvai 2. sz. SZPP lágert jelölték ki. A rendelethez fűzött megjegyzésben kihangsúlyozták, hogy az akciót minden településen egy időben kell lebonyolítani, a mobilizáltak vihetik magukkal a gyermekeiket is, vagy helyezték el legközelebbi hozzátartozóiknál. Az 50 éven felülieket otthonukban kell hagyni. A rendeletet Petrov hadseregtábornok, Mehliusz vezérezredek és Korzszenyevics altábornok, törzsparancsnok írta alá.

A magyarok és németek mozgósításának, lágerekbe irányításának főpróbáját Kárpátalján – mint az előbbieken említettük – már korábban megtartották. A 0036. sz. rendelet végrehajtásának tapasztalataiból levonták a tanulságot, miszerint a hadigépezet felkészületlensége és emberi mulasztások miatt például a szolvyvai gyűjtőtáborban éh- és fagyhalál, illetve járványos betegségek következtében ezrek haltak meg. Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak, amelyekből kiderül, hogy a kényszermunkára hurcolt németek számára már humánusabb körülményeket biztosítottak.

A kárpátaljai németek internálásának elősegítésében leginkább Ivan Turjanica jeleskedett. A Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsának elnökeként szignált köriratban⁵ (1944. december 22.) a 4. Ukrán Front katonai tanácsának rendelkezésére

hivatkozva felszólította a körzeti és helyi népbizottságok vezetőit, hogy aktívan vegyenek részt a német lakosság részleges mozgósításának megszervezésében. Az internálás ezúttal a 17-45 évkorú férfiakra és a 18-30 év körüli nőkre vonatkozott. 1944. december 22-25. között kellett megjelenniük a körzeti és helyhatósági népbizottságokon, ahol sor került regisztrációjukra. A mozgósított személyek 15 napra elegendő élelemmel, 200 kg-os csomaggal (meleg ruházat, fehérnemű, ágynemű, edény stb.) voltak kötelesek jelentkezni a kijelölt gyűjtőhelyeken. (Megjegyzendő: a 0036. sz. rendelet alapján internált magyaroknak és németeknek ezt a gesztust nem tették lehetővé.) A jelentkezési kötelezettség elmulasztóit életvesztő büntetéssel fenyegették meg. A könnyörtelen mobilizációt az NKVD frontcsapatai, ezen belül a 88. és a 92. határőr ezredek bonyolították le. A hozzátartozó nélkül maradt internáltak vagyonaát elkobozták és a rászorulóknak adták. A túlélők visszaemlékezése szerint a kárpátaljai németeket/svábokat a nova horlivkai (Donbász) szénkombináta vitték rabszolgámunkára.

Az NKVD szigorú ellenőrzése alatt Kárpátalja közel 70 településén összesen 2 375 német lakost vettek nyilvántartásba (sokan más nemzetiségűnek –

16. táblázat

Kimutatás Kárpátalja német lakosságának összetételéről

Megjegyzések a táblázathoz. Levitin NKVD-ezredek, az eredeti kimutatás összeállítója három oszlop adatait hibásan adta össze: 69 helyett 170, 2 376 helyett 2 375, 843 helyett 842 a helyes adat.

N ₂	Közigazgatási egység (járás)	Települések száma	Német nemzetiségű lakosok	Férfiak: 16-30 év közöttiek	Férfiak: 30-40 év közöttiek	Férfiak: 40-50 év közöttiek	Nők: 16-30 év közöttiek	Nők: 30-40 év közöttiek	Nők: 40-50 év közöttiek	Gyerekek	Öregek
1.	Nagybereznai	2	25	-	-	-	4	2	1	17	1
2.	Perecsenyi	5	105	8	9	4	14	9	6	46	10
3.	Munkácsi	11	916	49	19	28	124	82	65	329	220
4.	Ungvári	2	9	-	1	-	1	2	-	4	1
5.	Beregszászi	4	12	1	1	-	5	1	1	3	7
6.	Szolyvai	16	403	35	24	25	56	29	24	146	64
7.	Ilosvai	10	264	34	16	19	24	17	23	99	32
8.	Nagyszőlősi	1	10	-	-	-	2	3	3	-	2
9.	Ökörmezői	1	9	2	-	-	2	-	-	4	1
10	Husztói	6	335	45	22	17	64	32	18	115	22
11	Técsői	6	119	5	7	9	8	12	11	41	26
12	Rahói	5	161	17	17	13	13	19	14	39	29
	Összesen:	170	2 375	196	116	115	317	208	166	842	415

ruszinnak, szlováknak – írárták be magukat vagy más faluban élő ismerősöknél rejtőztek el). A mozgósított német családokról szóló kimutatást⁶ Levitin ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese állította össze.

Fagyjev december 5-i, Apollonov vezérezredesnek küldött jelentésében⁷ (Szigorúan bizalmas, № 10/00514.) már 4 305 főben jelölte meg a 93 kárpátaljai településen élő német lakosság számát; ebből 1 876 fő volt 16-50 év közötti. A jelentéshez fűzött megjegyzés szerint Kelet-Szlovákia felszabadított falvaiban nem találtak németeket, a 4. Ukrán Front által elfoglalt Magyarország településein azért késlekedik a németek számbavétele, mert ebben a térségben még harcok folynak.

Kárpátalján nagy erőkkel folytatták a németek felkutatását. Erről a hajtóvadászatról Avramcsuk alezredes, a 88. Kárpáti határőrezred és Hizsnyak kapitány, az ezred törzsparancsnoka készített beszámoló jelentést⁸ (Szigorúan titkos, № 00894., 1944. december 10.) és kimutatást.⁹

17. táblázat

NKVD-kimutatás a jóvátételi munka alól elrejtőzött németekről

№	Közigazgatási egység, járás	Előzetesen regisztrált	Internáltak száma 1945. december 13-14. között	A 2. sz. parancs alapján internáltak száma	A helyi szervek által letartóztatva dec. 10-12 közt	Bevonult cseh önkéntesként	16-17 év közöttiek nyilvántartása	Öregség, betegség miatt kiszabadítva	Elrejtőzött az internálás elől	A magyar és német egységekkel eltávozottak száma	Pótlólagosan internált magyarok
1.	Szolyvai	75	32	4	6	-	8	7	2	16	36
2.	Munkácsi	320	226	11	32	2	19	21	1	8	17
3.	Ilosvai	49	26	-	13	4	3	3	-	-	3
4.	Nagyszőlősi	10	1	-	-	6	2	-	-	1	6
5.	Huszt	76	3	17	-	13	23	11	3	6	19
6.	Rahói	47	4	10	13	-	11	4	4	1	100
	Összesen:	577	292	42	64	25	66	46	10	32	181

A №10/00545. rendelet végrehajtásával kapcsolatban Fagyjev vezérőrnagyot arról tájékoztatták, hogy december első hetében 750 németet fogtak el, köztük 60 tisztet, 90 szakaszvezetőt, 600 katonát. Ezenkívül Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó településeken 226 fő 18-50 év közötti civil németet tartóztattak le. A tervezett 577 főből 285 főt azért

nem tudtak összegyűjteni, mivel azokat már november 18-20. közt a szolyvai lágerbe vitték. A tájékoztató szerint 10 személy Máramaroszigeten rejtőzött el, felkutatásuk folyamatban van. A kémelhárítók körözölistájára felkerültek közül 30 főt letartóztattak és átadtak a felderítőknak. A szolyvai körzetben a 2. számú, a munkácsiban a 3. sz., a huszti, nagyszőlősi és ilosvai körzetben az 1. sz. zászlóalj vett részt a települések átfésülésében.

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának túlbuzgóságára vall, hogy az SZSZK SZ Állami Védelmi Bizottsága 1944. december 16-án kelt, 7161. sz. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban december 21-én hasonló tartalmú köriratot¹⁰ (№ 00520.) adott ki egységeinek, akik az NKVD vezérletével már november második felétől a munkaképes németek internálásának megszervezésével, begyűjtésükkel, továbbszállításukkal foglalkoztak. A kárpátaljai pótlólagos mobilizáció végrehajtásával ezúttal is Fagyjev vezérőrnagyot, az NKVD-csapatok parancsnokát bízták meg. Ez a rendelet új elemeket is tartalmazott, melyek szerint mentesültek az internálás alól:

- azok a nők, akiknek a gyerekeik nem töltötték be a 7 évet és nincs kire hagyni őket;
- akik bizonyítottan hadi-, illetve munkarokkantak, súlyos betegek.

A helyi népbizottságok felelősséget viseltek a listára vett személyek száz százalékos megjelenéséért, akiket a téli körülményekhez igazodva 5 nap alatt kellett felkészíteni az indulásra.

Azokat, akik nem jelentek meg a gyűjtőhelyeken, 24 órán belül haditörvényszék elé állították, a rájuk kiszabott súlyos büntetésről tájékoztatták az adott település lakosságát is. A rendeletet Petrov hadseregtábornok, Korovnyakov tábornok és Mehlsiz vezérezredes írta alá, Usztyinov gárdaőrnagy pedig a front katonai tanácsának körpecsétjével és szintén aláírásával hitelesítette.

Fagyjev vezérőrnagy naponta tájékoztatta feljebbvalóit¹¹ a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által hozott №00216. rendelet végrehajtásáról. A sokszorosított és szigorúan titkosított, №00520 rendeletet a 4. Ukrán Front katonai tanácsával szorosan együttműködő Zakarpatzka Ukrajina Népi Tanácsa, a körzeti népbizottságok címére a 88., a 92. határőr ezredek parancsnokainak bevonásával NKVD-gyorsfutárok vitték ki, a kísérelőlevelet (№10/0574., 1944. 12. 22.) Levitin ezredes írta alá.¹² A körzeti népbizottságok saját hatáskörükben eljárva, a korábban ismertetett tartalommal öt napon belül parancsot adtak ki a települések vezetőinek a német lakosság részleges mobilizációjáról, regisztrálásáról. A levéltárból előkerültek a

munkácsi járási és a nagyszülősi népbizottság köriratai a népbizottságok túlbuzgó vezetőinek aláírásával.¹³

Az NKVD műveleti tisztjei a német anyákra vonatkozóan feljegyzéseket is készítettek.¹⁴ Néhány név a mobilizáltak listájáról:

Lieb Gertrud, szül. 1918, Pavsino 72., gyermekét apjára hagyta;
Fogel Varvara, sz. 1919, Pavsino 78., gyermekét anyjára hagyta;
Kajnc Margarita, sz. 1921, Palánka 76., gyermekét apjánál hagyta;
Nuszer Júlia, sz. 1922, Palánka 109., gyermekét anyjánál hagyta;
Gerber Mária, sz. 1916, Palánka 180., gyermekét anyjánál hagyta.

A lap alján olvasható egyik feljegyzés szerint 1945. január 7-én Volócról kifutott az első, mobilizált német nőket szállító szerelvény. Egy másik ügyirat arról tanúskodik, hogy 1945. január 2-3. között az NKVD műveleti tisztjeinek szervezésében Munkácsról Volóc vasútállomására 185 fős „*speckontingenst*” irányítottak¹⁵, és a volóci vasútállomáson 1945. január 3-án megkezdték a német internáltak csoportjainak bevagonírozását.¹⁶

Az NKVD műveleti tisztjei információt gyűjtöttek azokról a német fiatalokról is, akik a mobilizáció alól kibújva önkéntesként az első Csehszlovák hadtestbe jelentkeztek. Ezzel kapcsolatban feljelentéssel fordultak a 4. Ukrán Front katonai főügyészéhez, amelyben kérelmezték, hogy az általuk listára vett német nemzetiségűeket toloncolják vissza a csehszlovák hadseregbe, részesüljenek szigorú büntetésben és küldjék őket a Szovjetunóba jóvátételi munkára. Néhány név a listáról: Garbasz Anna Andrejevna, Garbasz Marija Andrejevna, Svircli Alica Ferencovna. Valamennyien bustyaháziak, akiket a huszti csehszlovák sorozóbizottság vett nyilvántartásba. Munkácson Spengal Teréz Ivanovna és Nuszer Mária Ivanovna a helyi városi vezető közreműködésével lépett be a hadseregbe.¹⁷

A 4. Ukrán Front NKVD-osztagaihoz tartozó 88. Kárpáti határhozrend három zászlóalj jelölt ki az internálás elől megszökött nők és férfiak felkutatására. Hizsnyak kapitány, az ezred törzsparancsnoka 1945. január 6-án aláírt intézkedési tervében¹⁸ rámutatott, hogy sokan elhagyták szülőfalujukat, más településeken ismerőseiknél húzták meg magukat, illetve ismeretlen helyeken bujkálnak, sokan a csehszlovák hadsereg önkéntesei lettek. 1945. január 7-15. között a técsői, huszti, nagyszülősi, beregszászi, munkácsi és szolyvai körzetben razziákat tartottak, átfésülték a településeket.

A katonai tanács №00520. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban 1945. január 9-én Fagyjev vezérőrnagy és Boszjij ezredes, törzsparancsnok összefoglaló jelentést¹⁹ küldött Petrov hadseregtábornoknak és Mehlsiz

vezérezredesnek a németek internálásáról, amelyben jelezték, hogy a megjelölt gyűjtőhelyeken 215 fő, 49 férfi és 166 nő jelent meg, akiket január 7-én a volóci vasútállomásra irányítottak. Ezenkívül 36 fő (10 férfi, 26 nő) nem jelent meg, felkutatásuk folyamatban van. Megkeresésükre a csehszlovák hadsereg ezredese, Grabovszkij átadott az NKVD-nek 4 főt. A volóci állomásról az SZSZKSZ keleti régióiba 166 nőt vasúton küldtek el.

4. HATÁROZAT A NÉMET ÉS MAGYAR CSALÁDOK KITELEPÍTÉSÉRŐL

Ivan Turjanica, Kárpát-Ukrajna Néptanácsának elnöke aktívan közreműködött a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1946. január 15-én kiadott №1034. rendeletének végrehajtásában is, amely a kárpátaljai német nemzetiségű lakosok tömeges kitelepítését irányozta elő. A rendelet többek között azokra terjedt ki, akik „*a német–magyar megszállás idején leginkább kompromittáltak magukat, többek között: a német nacionalista szervezet, a Volksbund tagjai és támogatói, az SS-tagok családtagjai, akik a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba menekültek, majd visszatértek otthonukba.*” Hasonló határozatokat adott ki a Turjanica vezette néptanács is. Ezek közül a №3233. és a №3234. 1945. augusztus 4-i keltezésű. Az előbbi megállapítja: „*...el kell végezni a német és azon személyek kitelepítését, akik a német–magyar haderővel menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére*”. A másik a magyarokra vonatkozik: „*Ami Kárpát-Ukrajna területének a magyar megszállóktól való megtisztítását illeti, figyelembe véve a nép érdekeit és akaratát, elrendeli azon magyarok kitelepítését, akik Kárpát-Ukrajna ellenség általi megszállásakor érkeztek a területre.*”

Mindkét rendeletet a helyi belügyi főosztálynak és a körzeti népbizottságoknak NKVD-irányítással kellett végrehajtania 1945 augusztusa folyamán. A német családok válogatott kitelepítése csupán fél év múlva, 1946 márciusában történt meg. Az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, №1034., illetve 1946. február 24-én kelt №1-2749. belső rendelete alapján Kárpátaljáról az első, 1 969 fős csoportot Tyumeny megyébe deportálták. 1949-ben pótlólagosan 701 németet ugyancsak Tyumeny megyébe deportáltak, ahol erdőkitermelésre fogták őket.

Berija belügyi népbiztos „*Különleges dossziéjának*” tartalma, amelyben kiemelt iratként kezelte *A németeknek és más szovjetellenes elemeknek Kárpátalja területéről a Tyumenyi területre való áttelepítése célszerűségé-*

ről címmel 1946. március 30-án Sztálinnak küldött jelentést, arról tanúskodik, hogy a kárpátaljai németek részleges deportálását állami szintű feladatként kezelték. Kárpát-Ukrajna Néptanácsának hathatós támogatásával az NKVD 2 670 kárpátaljai németet családotul, erőszakkal telepített át a szibériai Tyumenyi területre. A Volksbund aktív vezetőit és támogatóit, valamint az SS-tagokat a SZMERS kémelhárítói kivégeztették.

A Kárpátaljai Német Szövetség elnöke, Kizman Zoltán közlése szerint²⁰ összesen több mint 3 000 németet deportáltak Szibériába és Kazahsztánba. Például Szinyákról 181, Schönbornból 133, Alsógrabovnicából 128, Dubiból 109, Dracsinóból 86, Németkucsováról 78 főt hurcoltak el. Őket a tyumenyi területi Dubrovka, Poljanova, Lorba, Uszty-Irtis, Berjozova, Lugova, Szamarova és más falvakba telepítették, ahol embertelen körülmények közepette dolgoztak és közülük sokan elpusztultak.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa 1949. november 28-i határozatának értelmében „*a német, kalmük, ingus, csecsen, finn, litván és más nemzeti ségűek örökös száműzetésben kell, hogy részesüljenek, lakhelyüket nem hagyhatják el, a törvényszegőket 20 évi kényszermunkára ítélik*”.

Ezt a határozatot 1955. december 13-án visszavonták, a németek hazatérését azonban nem engedélyezték. Egyre többen engedély nélkül indultak haza, Kárpátaljára. A szerencsésen hazaérkezőket folyton zaklatta a szovjet rendőrség: különböző bírságokat szabtak ki rájuk, kényszeríteni akarták őket arra, hogy térjenek vissza száműzetési helyükre. Lakhatási jogaikat követelve ellenszegültek a hatósági intézkedéseknek, panaszos leveleket írtak nemzetközi fórumok vezetőinek, a német nagykövetségnek. 1974-ben végül megadták nekik a visszatérési és letelepedési hivatalos engedélyt, létszámuk ekkorra 4 230 főre fogyatkozott. A továbbiakban is társadalmi bizalmatlanság övezte őket. Mivel a náci bűnök miatt a magyarokhoz hasonlóan őket is kollektív bűnösnek nyilvánították, a németellenes gyűlöletkeltést a kommunista sajtókiadványok is gerjesztették. A németlakta településeken felszámolták az anyanyelvi oktatást; a kötelező idegen nyelvű tanprogramban számukra olasz, francia és angol nyelvű oktatás szerepelt, míg az ukránok és oroszok körében engedélyezték a német idegen nyelvként való oktatását. A németek csak szűk családi körben beszélhettek anyanyelvükön.

Az erősödő németellenes propaganda hatására egyre többen választották az emigrációt. Az 1970–1990 közötti években több száz kárpátaljai német települt át Ausztriába és Kelet-Németországba.

5. A KÖZÉP-EURÓPAI ORSZÁGOK NÉMET LAKOSSÁGÁNAK ETNIKAI ALAPÚ REPRESSZIÓJA

A munkaképes németek internálása Kárpátaljáról és a Kárpát-medencei országokból párhuzamosan, hasonló módszerekkel folyt. A több országra kiterjedő begyűjtési akció első szakaszáról Berija belügyi népbiztos jelentést²¹ (Szigorúan titkos, 1945. I. 20.) küldött Sztálinnak és Molotovnak, amelyeknek adatai a 18. táblázatban láthatók. A Berija-jelentés az 1945. január 19-i állapotot tükrözi, ezek szerint a „*balkáni országokból*” 67 930 internált németet indítottak el a Szovjetunióba, ebből 35 350 férfi, 32 580 nő. A kijelölt helyre már megérkezett 7 193 fő, ebből 6 193 főt a szénbányászásban, 1 000 főt a kohásban fogtak munkára. A továbbiakban a németek számbavétele, munkatáborokba való szállítása, elhelyezése folyamatos volt.

Matkovits Kretz Eleonóra GULAG-kutató (Pécs) és dr. Bognár Zalán történész (Budapest) szerint a szovjet hadsereg által elfoglalt területeken megközelítőleg 551 049 főt vettek nyilvántartásba, köztük 240 036 férfit és 310 613 nőt.

A hiányos statisztikák szerint végül 112 480 németet indítottak útnak. Ennek az adatnak a hitelessége már csak azért is megkérdőjelezhető, mert ha a szállításra használt 5 677 vagonból 309 az őrsgé (és a felszerelésé, élelmiszeré) volt, akkor egy-egy vagonra alig több mint 20 fő jutott volna, holott a túlélők szerint valójában 35-45 fő „*utazott*” minden vagonban.²²

18. táblázat

NKVD-Kimutatás a német férfiak és nők internálásáról a Szovjetunióba az 1945. január 19-i állapot szerint

Ország	Internált összesen:	Férfiak	Nők
Jugoszlávia	10 935	3 692	7 243
Magyarország	23 707	15 098	8 609
Csehország	215	49	166
Románia	33 073	16 515	16 558
Összesen:	67 930	35 354	32 576

19. táblázat

*Kimutatás a jótételteli munkára mobilizált német férfiakról és nőkről
(NKVD-jelentések alapján)*

Ország	Internált összesen:
Jugoszlávia	73 572
Magyarország	50 292
Csehszlovákia	4 250
Románia	421 844
Bulgária	1 089
Összesen:	551 047

(Ebből 240 036 fő férfi, 310 613 nő)

A „hadifogolylétszám-kiegészítés” kapcsán Dr. Bognár Zalán 230-250 ezer főre becsüli a Magyarország területéről a Szovjetunióba internált civilek számát. A túlélők több szakaszban, hosszas diplomáciai tárgyalások, egyeztetések eredményeként térhettek haza.

1947-ben 100 000, 1948-ban 85 000, 1949-ben 5 055, 1950–53 között 25 000 főt bocsátottak szabadon.

A szakirodalom legutóbbi kutatási eredményei szerint a 15 milliós Magyarország területéről kb. 300 000 (a Kárpótlási Hivatal adatai alapján 500 000) főt internáltak, közülük mintegy 130 000 főt – nagyjából fele-fele arányban – német vagy magyar származása miatt. A szövetséges hatalmak szemet hunytak a szovjet rendszer által végrehajtott, a kollektív büntetés elvén alapuló népiirtás felett.²³ Az elhurcolás közben és a lágerekben elhunytakról máig nem készült megbízható veszteséglista. A túlélők szerint minden harmadik-negyedik internált egy embertelen korszak embertelen eszméinek áldozata lett. A magyarországi, erdélyi, felvidéki és délvidéki mártírok tisztelére a Szolyvai Emlékpark siratófalán külön-külön emléktáblát állítottak.²⁴

VI. FEJEZET

SZOVJETELLENES ELEMELK FELKUTATÁSA, LETARTÓZTATÁSA, FELELŐSÉGRE VONÁSA

1. NKVD-RENDELET A KÜLÖNÖSEN VESZÉLYES ELLENSÉGES ELEMELK KISZÜRÉSÉRŐL

Az előbbi fejezetekben a 0036. és 7161. sz. rendeletek végrehajtásával kapcsolatos, főleg a kárpátaljai magyar és német lakosságot ért kegyetlen megtorlásokkal és következményeivel foglalkoztam. Azonban a totalitárius rezsim egy újabb hadműveletet indított, amely a 4. Ukrán Front által őrzött területen belüli tisztogatás megszervezésére irányult. Sztálin támogatásával Berija belügyi népbiztos állította össze és küldte meg a frontok Katonai Tanácsainak az SZSZKSZ NKVD №0016. 1945. január 11-én kelt rendeletét²⁵, melynek értelmében 1945 januárja-februárja során Kárpátalján, a vele határos szlovákiai, magyarországi és lengyelországi térségekben elkezdődött az otthonukban tartózkodó polgárokkal szemben a harmadik „*begyűjtési*” hadművelet.

Mint már fentebb említettem, a 0016. sz. rendelet életbeléptetése előtti napokban Bljumin alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének parancsnoka a korábbi NKVD-direktívákra reagálva, jelentést²⁶ (Iktatószáma: 00301. 1945.01.11.) küldött Fagyjev vezérőrnagynak, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokának, hogy a „*különösen ellenséges elemek*” kiszűrésének hadműveleti bevetésére ezredét, ezen belül a századokat, tiszteket, szakaszvezetőket felkészítették, a szükséges katonai járműveket üzembe helyezték és a letartóztatott személyek fogvatartására alkalmas objektumok őrzését megerősítették stb. A tájékoztató jelentést Bljumin alezredesen kívül Szmirnov őrnagy, az ezred törzsparancsnoka is kézjegyével látta el.

Az 1945 januárjától április 15-ig lebonyolított, több elfoglalt országot, illetve a front mögötti hátszágát is érintő akcióról Berija belügyi népbiztos szigorúan titkos beszámolót²⁷ (Iktatószáma: N-438/b. 1945. április 17.) küldött a SZU legfelsőbb vezetőinek, köztük Sztálinnak, Molotovnak, az SZKP KB Politikai Bizottsága és a GKO tagjainak. A szovjet társadalomra különösen veszélyes ellenséges elemeket az NKVD vezetésével tömegesen tartóztatták le nemcsak Kárpátalján, hanem a vele határos szlovákiai, magyarországi, lengyelországi és más országok lakosságának körében megszervezett nagyszabású

átvilágítások, ellenőrzések, razziák következtében. A jelentés adatai szerint az NKVD-egységek összesen 215 540 főt tartóztattak le. Ebből 8 470 felderítő és diverziót folytató ügynök, terrorista, 123 166 fő a fasiszta szervezetek résztvevője, 31 190 fő minősítetten az ellenség katonája, tisztje, 3 319 fő csendőr, rendőr, börtönőr, az adott ország igazságügyének és büntetés-végrehajtási intézményének vezetői, irodavezetők, ügyészségi és bírósági munkatársak, 2 272 fő a nagyobb vállalatok, gazdasági egységek, közigazgatási hivatalok vezetője, különböző nyelvű kiadók, újságok, napi- és hetilapok munkatársai, 17 495 fő hazaáruló, a hódítókkal kollaboráló tisztségviselő, akik a fasiszta-német csapatokkal menekültek el, 29 628 egyéb ellenséges elem.

A fogvatartottak nemzetiségi megoszlása: 138 200 német, 38 660 lengyel, 3 200 magyar, 1 130 szlovák, 390 olasz, 27 880 a Szovjetunió állampolgára (orosz, ukrán, fehérorosz, litván, lett, kazah stb.).

A fogságba kerültek további sorsára vonatkozó adatok: a 225 540 kiszűrt főből 148 540 főt az NKVD táborába küldtek, további 62 000 fő az NKVD frontvonal mögötti börtöneiben, lágereiben vizsgálati fogságban volt. A letartóztatási akció közben, a legközelebbi gyűjtőtáborig elindított gyalogmenetben 5000 fő meghalt.

A jelentéstevő többek között azt is megjegyzi, hogy a fogvatartott embereknek csak a fele alkalmas kényszermunkára, a másik fele öreg, időskorú, fizikai munkára már nem fogható. A munkaképes állományból 25 ezer „átvilágított” főt a szovjet munkatáborokba vezényeltek, akik a szénbányászatban, a nehéziparban, a színes fémkohászatban, különböző építkezéseken dolgoztak.

A munkára alkalmatlanok további sorsáról is döntöttek, csak azok nyerhetik vissza szabadságukat személyre vonatkozóan, akikre az NKVD, a SZMERS kihallgató tisztjei terhelő bizonyítékokat nem találtak. A többiek ügyét rögtönbíráskodási eljárásra a katonai bíróság hatáskörébe utalták.

Berija belügyi népbiztos 1945. április 18-i rendeletében²⁸ (Iktatószám: N-00315, 1945. április 18.) fokozta a „*csekista*”, illetve a vörös terror végrehajtóinak akcióit, amelyek a teljesen megfélemlített polgári lakosság több rétegét célozták meg. A korábban kiadott 0036-os rendelet bővítette a letartóztatandók körét, amely a két világháború közti időszak társadalmának minden rangú és rendű vezetője, ifjúsági (levente, cserkész) és párt aktivistája stb. ellen irányult. A 60 éven aluliakat az átszűrés után munkatáborba záratta. A börtönök is zsúfolásig megteltek az NKVD által megítélt gyanús személyekkel, a „*gondolat-rendőrség*” szerint valamennyien szovjetellenes gondolkodásúak voltak. A rendelet azt is kimondja, hogy az NKVD 0061. sz. 1945.

február 6-án kiadott direktívája alapján azokat a személyeket, akik terrorista és felforgató tevékenységben vettek részt, azokat helyben likvidálják.

A rendelet felhívja az akcióban résztvevő egységek parancsnokainak a figyelmét, hogy „a felszabadított területek végleges megtisztítása érdekében” mielőbb fejezzék be a „szovjetellenes elemekkel kapcsolatos nyomozati eljárási ügyeket, állapítsák meg a büntetőjogi felelősségre vonás mértékét: golyó általi halál vagy különleges táborokban való elzárás formájában”. A kiegészítő parancs elrendelte valamennyi olyan német személy letartóztatását is, akik a fasiszta katonai adminisztráció törvényhozásában, a törvények végrehajtásában, német civilszervezetekben, pártokban stb. szerepet vállaltak, ők külön „filtrációs”, illetve „szűrő”-táborba kerültek.

Kárpátalján Szelivanovszkij altábornagy, az NKVD külön megbízottja személyesen irányította a települések „átfésülését”, a letartóztatásokat. Ezekben a hónapokban a magyar politikai és közigazgatási állami berendezkedés több száz hivatalnokát, polgármesterét, falusbírókat, iskolaigazgatókat, leventeoktatókat, az önkormányzatok tagját, közigazgatási jegyzőket, tartományi és az országházi képviselőket zárták rács mögé. Krugljakov alezredez, Ungvár városparancsnoka visszaemlékezése szerint az NKVD-akció lényege az volt, hogy a „Zakarpatszka Ukraja közhivatalnokait ideiglenesen elkülönítsék, valamennyiüket a Donyec-medencei szénbányákba küldjék,”²⁹ hogy ezek az elemek ne zavarják a terület szovjetizálását.

1945. január 19. és február 17. között 2 352 személy szerepelt a letartóztatottak listáján. Közülük 412 fő a SZMERS katonai elhárítás osztályára került, 13 főt kórházban kezeltek, 8 kiszabadult, 1 meghalt, a többieket az NKVD speciális hátszágai táboraiiba irányították.

Az NKVD hadifoglyokkal és internáltak ügyvitelével foglalkozó osztályvezetője, Mocsalov állambiztonsági őrnagy több jelentése foglalkozik a 0016. sz. rendelet kárpátaljai végrehajtásával. Például a szovjet gyűjtőtáborok parancsnokainak 1945. január 17-én megküldött útmutatásában³⁰ olvasom, hogy az említett rendelet alapján letartóztatott közhivatalnokokat a gyűjtőtáborokban a hadifoglyoktól elkülönítve, az internáltakkal együtt kezelték, külön nyilvántartást, úrlapot vezettek róluk. Egy másik feljegyzésében³¹ megnevezi az útvonalat és a szabó 22. elosztó-továbbító táborát, ahová menetoszlopban jutatták el a letartóztatott közhivatalnokokat. A harmadik feljegyzésben³² többek között az áll, hogy a rabokat Szelivánovszkij altábornagy, mint az SZSZKSZ NKVD megbízottja rendelkezésére a szabó táborból tehervagonokba zsúfolva, Mosztiszke városba szállítják. A következő jelentéséből³³ megtudjuk,

hogy 1945. február 17-én a Lviv megyei Szambor állomásról elindult a 47429. számú szerelvény, amely 2 159 letartóztatottat szállított a Donyeck megyei Mandrikino állomásra. A SZMERS katonai elhárítás osztályára került 412 letartóztatott nagy részét likvidálták, illetve egyeseket 25 évre ítélték.

2. NKVD-LESZÁMOLÁS A VEZETŐ ÉRTELMISSÉGIEKKEL

Időközben a SZMERS különleges egységeinek nyomozó-tisztjei (Gluhov kapitány, Kazancev őrnagy, Mescserjakov alezredes, Vaszilevszkij kapitány és mások³⁴) az ungvári börtönben teljes kapacitással folytatták a letartóztatott közigazgatási hivatalnokok kihallgatását, akire nem találtak a hadbíróági eljárás beindításához (értsd: agyonlövetéséhez) szükséges terhelő adatokat, azokat a személyeket sem mentették fel, hanem az NKVD és a SZMERS Donyec-medencei Jenakijevói körzet különleges büntető táborába küldték, ahonnan kevesen tértek vissza.

A könyörtelen hatalom áldozata lett több kiváló magyar hazafi, köztisztviselőben álló személyiség. A levéltári anyagok szerint idekerült Siskó István (Munkács, 1900)³⁵ ügyvéd, az ungvári magyar állami bank jogi tanácsadója, az ungvári *Kárpáti Híradó* felelős kiadója (vád: szovjetellenes cikkek közlése), Nagy Ferenc³⁶ (a Perecsenyi Favegyikombinát irodai munkatársa (vád: 1944 elejétől a Perecsenyi csendőrség állományának tagja, csendőr), Kutlán András³⁷ (Fancsika, 1907) tanító, 1945. január 23-ig Péterfalván lakott, 1941-1942 között a *Hét* c. keresztény lap munkatársa, 1943-tól szerkesztője (vád: fasisztákat támogató szovjetellenes, magyar nacionalista cikkek jelentek meg a lapjában), Stefickij/Steficko/ Mikola I.³⁸ (Munkács, 1910) a Perecsenyi körzeti Poroskovón/Poroskón élt letartóztatásáig (vád: civilként csendőrökkel barátkozott, részt vett a partizánok felkutatásában) és mások.

Ebben az időszakban vádolták meg szovjetellenes tevékenységgel és ítélték golyó általi halálra Fegyir Revait, az Ukrán Nemzeti Szövetség (UNO) vezetőjét, Kárpát-Ukrajna Szojmjának követét, Ivan Cmurt, az ukrán nacionalisták perecsenyi szervezetének aktivistáját, Ludvik Bencset, az egyik huszti kereskedelmi iparvállalat munkatársát, a helyi nyilas pártszervezet vezetőjét és a vidék más lakosait. A törvénytörtő ítéletek áldozatait 1991-től rehabilitálták.

Véleményem szerint a szovjet törvények és igazságszolgáltatás (jurisdictio) idegen területen (Kárpátalja, Magyarország, Csehszlovákia), idegen állampolgárokkal szemben történő életbe léptetésével a 4. Ukrán Front SZMERS- és NKVD-főcsoportfőnöksége az alapvető emberi jogok sárbatiprását követte el.

Nemzetközi jogértelmezés szerint is elítélendő népiertást hajtott végre, amikor letartóztatta, saját törvényei szerint elítélte, kivégezte, internálta a magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó, szlovák, cseh, román értelmiségieket, akik 1938–1944 között saját országuk állampolgáraként közfeladatokat láttak el, akik jegyzők, települési bírók, hivatalnokok, tisztviselők, rendőrök, szervezetek, intézmények vezetői, parlamenti, önkormányzati képviselők, pártpolitikusok, újságírók, gazdasági vezetők stb. voltak. Nem volt joga ítélni azok fölött sem, akik a Szovjetunióhoz nem tartozó területen szovjetellenes propagandát és kellőképpen nem bizonyított harcot folytattak az SZSZKSZ ellen.

A szovjet hatóság Kárpátalja esetében semmibe vette a hágai egyezményt,³⁹ amely egyértelműen kimondja, hogy a megszálló hatalmak által elfoglalt területen nem lehet letartóztatni, deportálni/internálni a fegyvertelen és védtelen civileket. A megszálló hatalom katonai adminisztrációja kizárólag katonai célú közmunkát (hidak, utak, vasutak stb. helyreállítása) végezteshet velük, de őket a lakhelyüktől hosszabb időre elszállítani, embertelen körülmények közepette fogva tartani nem szabad.

Dr. Varga Lajos szerint ebben a tekintetben a sztálini szovjet hatalom 1944 őszén a szövetséges hatalmak tudtával „*hadí bűncselekményt*”⁴⁰ követett el. Idézet tőle: „*A lakosság egy részének elhurcolása teljes mértékben kimerítette a nemzetközi jog megsértésének fogalmát. Ilyen szempontból egyértelműen Sztálinra terelődik a felelősség. (...) Miért nem vonták felelősségre Sztálint és környezetét? A válasz kézenfekvő: a németek elvesztették, a szovjetek megnyerték a háborút, azaz Sztálin a háború után erőpozícióban volt. Magyarország viszonylatában pedig ez úgy jelentkezett, hogy az Ideiglenes Kormány 1944 decemberében deklarálta: a magyar közigazgatásnak vissza kell vonulni a trianoni határok mögé, (...) nem kívánt a trianoni határon túli magyarsággal, illetve területekkel foglalkozni.*” Ebből következik, hogy a kiszolgáltatott Magyarország Ideiglenes Kormányának jogfolytonosság érvényesítése érdekében nem volt hajlandó szót emelni Kárpátalja erőszakos elszakítása, bekebelezése, az itteni állampolgárait sújtó megtorlás ellen. (Hasonló volt a későbbi kormányok hozzáállása is!)

Ugyancsak a győztes szovjet hatalom erőpozíciója előtt „tört meg” a cseh-szlovák kormány diplomáciai erőfeszítése Kárpátalja visszaszerzésére. Kárpátalja hovatartozásának ügyébe a szövetséges hatalmakat, a „*trianoni határok szülőatyáit*” sem vonták be. A lakosság megkérdezése, a titkos népszavazás kikerülése nélkül, kizárólag a bosszúálló kárpátaljai nacionalista-kommunista vezérek bevonásával, az „*ősi ukrán földek újraegyesítésének*” politikai színjátékát előadva „*önálló államterületet*” kreáltak a négy csonka me-

gyéből, hogy a Munkácson elfogadtatott manifesztummal a világ szeme előtt is megtörténjen a legitim csatlakozás. Nem Kárpátalja népe, hanem az erőpozícióba került Sztálin alakította a kárpátaljai eseményeket; a kollektív bűnösség elvének könyörtelen alkalmazása az „*aki engem megbántott, annak nincs kegyelem*” sztálini primitív logika egyik kiteljesedése volt. Ebben „*Sztálin semmiben sem különbözött Hitlertől, Sztálint mégsem büntette meg senki.*”

3. A RENDKÍVÜLI BÍRÓSÁG TÖRVÉNYSÉRTŐ ÍTÉLETEI

A szovjet modell alapján megtorló intézmények, szervezetek jöttek létre a polgári társadalom vezető rétegének lefejezése érdekében. A szovjet szakértők útmutatásai szerint a Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa 1944. december 18-án létrehozta az „*irreguláris fegyveres erőknek*” számító népi milíciát (rendőrséget) és a népi druzsinákat⁴¹, amelyeknek feladata a közrend fenntartása, a Néptanács külső és belső ellenségeinek felszámolása volt. A „*Turjanica-hadsereg*” törzskarát Olekszandr Tkanko, a Szovjetunió hőse címmel kitüntetett szovjet tiszt, egykori partizán parancsnok irányította. A népi milícia és a népi druzsinák 1945 decemberétől Pjotr Szoprunenko⁴² vezérőrnagy főparancsnoksága alatt Kárpátontúli Ukrajna belügyi igazgatóságához tartoztak. 1945. március 26-án a belügyi főosztály milícia parancsnoka Olekszandr Tkanko, politikai helyettese Mihajlo Mackanyuk lett.⁴³

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án kelt dekrétuma alapján létrejött a „*nép ellenségeivel leszámoló*” Rendkívüli Bíróság kollégiuma.⁴⁴ A 22. számú dekrétum magyar fordítását először az 1993. évi dokumentum-gyűjteményünkben adtuk közre.⁴⁵ A dekrétum hatodik pontja így hangzik:

„A Rendkívüli Bíróság hatáskörébe a következő ügyek tartoznak:

- a) a megszálló hatóságok vezető szerveiről;
- b) a magyar rendőrség és csendőrség tagjairól;
- c) a Kárpátontúli Ukrajna polgárai közül kikerült áruokról és segítő-társaikról, akik saját népük kárára szilárdították a megszálló rendszert;
- d) a magyar és német szervek titkos ügynökeiről;
- e) olyan személyekről, akik a megszállás idején kegyetlenül és erőszakosan léptek fel a néppel szemben;
- f) olyan személyekről, akik szabotálják a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által végzett tevékenységet, és akik felszabadítónk, a Vörös Hadsereg ellen irányuló propagandát folytatnak;

- g) olyan személyekről, akik a hatóságok képviselőivel és közéleti személyekkel szemben lépnek fel;
- h) olyan személyekről, akiknek tevékenysége a nemzeti vagy vallási ellenségeskedés szítására irányul;
- i) a fasiszta pártok tényezőiről;
- j) más olyan bűntényekről, melyek megtárgyalását a különleges bíróság által szükségesnek ítélték meg.”

A Rendkívüli Bíróság elnöki tisztét Vaszil Ruszin⁴⁶, a 26 éves volt partizán, NKVD-ügynök töltötte be, aki nem rendelkezett semmiféle jogi végzettséggel. Az alelnök Mihajlo Kalinov, a titkár Mihajlo Kampov volt. A bábállam legfőbb ügyészévé a ruszofil Ivan Andraskót⁴⁷, helyettesévé Vaszil Mitrjukot nevezték ki. A testület tagja lett még dr. Reizman László, Gennagyij Dobrjukov, Mihajlo Popovics, Viktor Bunyin (igazságügyi referensek), továbbá Oleksza Logojda, Ivan Lednej, Jevgen Zsupan és Jurij Tokar. Ivan Turjanica 1945. január 17-én írta alá a kinevezéseket.

A Néptanács arról is rendelkezett, hogy Kárpátalja valamennyi börtönét és fogdáját 1945. január 22-én „*hivatalosan*” átadja az NKVD-nek. A *Közlönyből* arról is értesülünk, hogy 1945. január 24-től kik voltak a politikai bírósági perek „*forгатókönyveinek*” szerzői: dr. Mihajlo Varga, dr. Mihajlo Brascasjko, Vaszil Mitrjuk, dr. Avgusztin Hegedűs, dr. Vaszil Petricsko, dr. Vaszil Nemescsuk, dr. Anton Bora, Jevgenyij Bohut. A bírósági forгатókönyvek az NKVD és a SZMERS nyomozó tisztjei által készített, a letartóztatott személyektől kicsikart vallomásokat tartalmazó jegyzőkönyvekre épültek. A koncepciók perek lebonyolítására 1945 áprilisától az NKVD által kijelölt, nem kárpátaljai származású igazságügyi szakértőket neveztek ki. Az államvédelmiek képviselőiben Ivan Andrasko főügyész helyettese lett Jurij Golubovszkij és Petro Ribacsenko, az NKVD jelöltjei közül a belügyi főosztályra került Petro Cupricsenko és Oleksza Cserednyicsenko. 1944–1945-ben védelem nélkül hoztak önkényes ítéleteket, büntetésként joguk volt 25 évig terjedő fegyházat vagy vagyonelkobzással járó főbelövést kiszabni. A kollégium igazságügyi tevékenysége, bírósági ítélezése a civilizált társadalom joggyakorlata legelemibb követelményének sem felelt meg. A cél az volt, hogy megtizedeljék Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzetiségű értelmiségét.

Az első perek tárgyalását már 1945 telén beütemezték, aztán megszülettek az ítéletek.

A szovjet politikai bűnüldöző szervek szerint az SS-hadosztályokban és más német speciális egységben harcoló katonák közül mindenkit háborús

bűnösnek minősítették.⁴⁸ A Volksbund⁴⁹ és az SS tagjai közül sokat felelőségre vontak, elítéltek, többeket kivégeztek. A SZMERS, NKVD nyomozati anyaga alapján a Rendkívüli Bíróság halálra ítélte és kivégeztette a német Snelcer József⁵⁰ (Szolyva, 1926-1945. 07. 6.) asztalost, a szlovák Poláncsák Jánost⁵¹ (Szolyva, 1926-1945. 04. 25.), Tóbiás Augusztint⁵² (Dubí, Ilosvai j., 1884-1945. 12. 18.) a szolyvai erdőszet munkatársát, Ergat Mátyás⁵³ (Skole, Lengyelország, 1907-1945. 05. 10.) szolyvai lakost, munkást, Piller József (Pósháza, 1908-1945. 06. 16.) kőművest (a halálos ítélet meghozatala után, az ungvári börtön zárkájában felakasztotta magát), Stefanszki Sándor (Munkács, 1909-1954. 07. 24.) Pósházánalfestőt, a szolyvai német kör aktivistáit (vád: Volksbund és SS tagok voltak).

Több magyar ügynöknek, kémnek nyilvánított személyt is halálraítéltek, köztük Priboj András⁵⁴ (Dombóvár, 1909-1945. 06. 1.) munkácsi lakos, a Latorca cég tisztségviselőjének a kivégzése nagy felháborodást váltott ki Munkácson.

A Volksbund a Hitler-Jugend aktív kárpátaljai tagjait 5-től, 10-től 25 évig terjedő javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabdságvesztésre ítélték. A kihallgatási jegyzőkönyvekből, bírósági határozatokból példaként idézzük a cirillikából átírt neveket. Valamennyien az egykori német telepések leszármazottai, földművesek, munkások, mesteremberek, ipari tanulók: Szajler Mátyás (Lalovo, 1925), Genzel József (Várpalánka, 1891), Genzel János (Munkács, 1907), Pfajfer György (Lalovo, 1903), Stajer Ferenc (Krejh, Ausztria, 1912.) Strausz Lőrinc (Munkács, 1894), Knaus Petrlik Mária (Puznyakivci, 1903), Knaus Anna (Puznyakivci, 1909), Snajpnyer Lajos (Körösmező, 1897), Penzestadler Ferenc (Puznyakivci, 1927), Sztaskó János (Puznyakivci, 1928), Marka János (Grabovnyica, 1907), Vajhert Máté (Nyizsnyaja Grabovnyica, 1907), Gridl Máté (Csinagyijevo, 1924), Éder Mihály (Barbovo, 1919), Frejlíh Mihály (Sztavne, 1900), Sin József (Szofigja, 1901), Kusnyir Iván (Szofigja, 1897), Vencel Pavlik (Dub, 1907), Hojsz Ferdinánd (Dubí, 1882), Pavlik Mihály (Dubí, 1901), Plouz Rudolf (Dubí, 1914), Blaskó Antal (Dubí, 1903), Suszter Alojiz (Pitsburg), Kelerman Ferenc (Dubí, 1911), Müller Mihály (Berezinka, 1902), Fiszter János (Berezinka, 1881), Telinger György (Berezinka, 1888), Kul János (Berezinka, 1927), Pfajfer József (Csinagyijevo, 1911), Maurer József (Szofigja, 1913), Krajcs András (Barbovo, 1909), Metto Ferenc (Barbovo, 1927) és még sokan mások.

A megelőző rendszerrel való „kollaborálás és szovjetellenesség” vádjával az országgyűlési képviselők, felsőházi tagok közül Bródy Andrásnál kívül

elítélték és kivégezték dr. Fenczik István⁵⁵, Demkó Mihály⁵⁶ és Kricsfalussy-Hrabár Endre⁵⁷ képviselőt, Demjanovics Péter Pál⁵⁸ és Benda Kálmán⁵⁹ felsőházi tagot. Illiczky Sándor⁶⁰ felsőházi tag, Riskó Béla⁶¹, Bencze György⁶², Ortutay Jenő⁶³, Földesi Gyula⁶⁴, Ivan Spák⁶⁵, Zsegora Ödön⁶⁶ parlamenti képviselő sorsa máig ismeretlen, nyilván a GULÁG lágereiben pusztultak el.

Nem kímélték a nyugdíjas állami tisztviselőket sem. Fekesházy Zoltánt,⁶⁷ a volt Bereg és Ugocsa vármegye alispánját 64 éves korában, 1945 tavaszán letartóztatták, koholt vádak alapján hadbírótság elé állították és 10 évi kényszermunkára ítélték. Egyik beregszászi rabtársa szerint valahol Lemberg közelében az elítélteket szállító vonaton halt meg, sírhelye máig ismeretlen.⁶⁸

Mészáros Sándorné⁶⁹ ungvári tanítónőt és családját rettenetesen meghurcolták. Erdész férjét 1945-ben hamis vádak alapján letartóztatták, elítélték, egy donyecki bányában halt meg. A szovjet terror áldozata lett fivére, Murányi Miklós, Romzsa Tódor görög katolikus püspök irodaigazgatója is; 64 éves apját, Murányi Iván görög katolikus lelkész szintén a vérengző rezsim vitte sírba: amikor megtudta, hogy közeli jó barátját, dr. Ivan Harajdát, a *Literaturna Negylja* című folyóirat főszerkesztőjét letartóztatása után egy éjszakai kihallgatás alkalmával agyonverték – infarktust kapott.

1945–1946 között több száz magyar, ruszin/ukrán, lengyel, német közéleti személyiséget ítéltek el, végeztek ki hamis vádak alapján. Ungvár: Bruhova Bonyiszlava Zaharivná (Lengyelország, Vihoda, 1908), Csolnoki Georgij/György Ivanovics (1916, esztergomi lakos), Alekszandr Vasziljevics Fucsko (Ungvár, 1916), Ivan Ivanovics Tarsovszkij (Ungvár, 1897), Tomcsányi Béla, apja Eduárd (Ungvár, 1888), Eperjesi József apja István (Ungvár, 1882), Mihail Martinovics Harsányi (Ungvár, 1889), Joszip/József Vasziljevics Karapa (Ungvár, 1884), Mihajlo Mihajlovics Kucsmás (Ungvár, 1910), Andrij Andrijovics Krivus (Ungvár-Radvánc, 1897), Petro Vasziljevics Melnik (Lembergi terület, Szidorovka, 1924), Olekszandr Kirilovics Mészáros (Csehszlovákia, Zavidka, 1909), Pekárovics István, apja István (Csehszlovákia, Zejtél, 1889). Az ítéletvégrehajtás után a hullákat az ungvári, Kapos utcai temetőkert végén lévő jeltelen sírban, titokban temették el.

Ungvári járás: Pavlo Andrijejevics Ignoj (Jarok, 1894), Faludi László, apja Ferenc (Csehszlovákia, Szobránc, 1904) csapi lakos, Fodor Ferenc, apja Sándor (Csap, 1907) csapi lakos, Ónody-Lakatos József (Csap, 1891), Szentimrei Sándor, apja Gyula, (Baranya, 1909), Pék Béla, apja János (Antalóc, 1911), Petro Ivanovics Lekki (Csehszlovákia, Zemplén, 1904), Balla Géza, apja Bálint (Korláthelme, 1919), Sztefan Fjodorovics Lőrincz (Órdalma, 1899).

Beregszász, beregszászi járás: Dénes Ivan/János, apja János (Beregszász, 1905), Gáspár Gergely, apja István, (Románia, 1911). Bessenyei Sándor Georgijejics (Beregdeda, 1887), Lőrincz Albert, apja András (Csetfalva, 1905), Füzesi Károly, apja István (Nagybereg, 1895).

Munkács: Suba Gyula Pavlovics (Kriva, 1900).

További körzetek, települések: Engel Károly (Sztrabicsó, 1891), Fögel József, apja János (Pósháza, 1889), Liliom Sándor, apja Tamás (Kerecsend, 1886), Csáki Lajos, apja Lajos (Szentés, 1912) dolhai lakos, Csepriga (Cseprega) Albert, apja Sándor (Nagyszőlős, 1897), József Mihajlovics Peresi (Huszt, 1897), Mihail Jakubovics Orosz (Huszt, 1900) Mészáros Kálmán, apja Kálmán (Kisújszállás, 1902) ilosvai lakos, Georgij Georgijejics Grubij (Szolyva, 1899), Ványi Lajos, apja Zsigmond (Kisar, 1904).

1989–1990 között mindannyiukat rehabilitálták.⁷⁰

1945 januárjában meghozta az első halálos ítéleteket a helyi szovjet haderő katonai bírósága is. A magyar és német értelmiséghez tartozó áldozatokat Ungváron, a KGB pincéjében és Perecseny határában végezték ki.

JEGYZETEK:

¹ 269. sz. (TSU./ 454-455.) ügyirat, eredeti forrás helye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Д. 67. Л. 386. A továbbiakban: ГАРФ.

² 307. sz. (TSU./ 515.) ügyirat, eredeti forrás helye: ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Д. 68. Л. 385.

³ 309. sz. (TSU./ 517-518.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп.1.-Д. 243. – Л. 1.

⁴ 270. sz. (TSU./ 455-456.) ügyirat.

⁵ 267. sz. (TSU./ 452-453.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.- Д. 243. Л.19.

⁶ 284. sz. (TSU./ 477-478.) ügyirat.

⁷ 287. sz. (TSU./ 480-481.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 50. Л. 263.

⁸ 301. sz. (TSU./ 500-502.) ügyirat.

⁹ 306. sz. (TSU./ 513-514.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243. Л. 115.

¹⁰ 314. sz. (TSU./ 524-526.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243. Л.1-5.

¹¹ 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243. Л.146.

¹² 315. sz. (TSU./ 526-527.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 50. Л. 321.

¹³ 318., 319. sz. (TSU./528-530.) ügyiratok.

¹⁴ 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243. Л.146.

¹⁵ Kuzmincsov gárdaezredes és Baldaszarov ezredes tájékoztatója. 322. sz. (TSU./ 532.) ügyirat, eredeti forrás helye: Русский Государственный Военный Архив, РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 50. Л. 350.

¹⁶ Szmirnov őrnagy és Kuzmenko kapitány tájékoztatója. 330. sz. (TSU./ 541-542.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243.

¹⁷ Boszjij ezredes és Levitin ezredes tájékoztatója. 327. sz. (TSU./ 530-540.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 50. Л. 349.

¹⁸ 331. sz. (TSU./ 542-543.) ügyirat.

¹⁹ 332. sz. (TSU./ 543-545.) ügyirat, eredeti forrása: РГВА,-Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л. 205-207.

²⁰ АЛМАШІ, М. М. (szerk.): Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культури Національних Меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003. 18. p.

²¹ 342. sz. (TSU./ 555.) ügyirat, eredeti forrása: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 92. Л. 152.

²² Dupka György (2011): Emlékezés a sztálinizmus áldozataira. In: Trianoni Szemle, Budapest, 2011/1. sz., 30-32. p.

²³ Bognár Zalán: Malenykij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra. 2009. Lásd még: Dr. Bognár Zalán (szerk.): Malenkij robot..., i. m. . 13-72. p.

²⁴ Az emléktáblák leleplezésére 2011. november 19-én került sor.²⁵ Kárpátalján a megyei rehabilitációs bizottság és Korszun Alekszij bizottsági szóvivő többszöri kérésére az NKVD rendelet (1945. 01. 16. N- 0016) feloldása 2012-ig nem történt meg, nem kutatható. Azonban a rendelet végrehajtásával kapcsolatol, az értekezletben is említett NKVD-jelentések titkosságát feloldották.

²⁶ Lásd: 126. sz. ügyirat (ZUN/203-204), eredeti forrása: РГВА,-Ф. 32885. -Оп. 1. Спр. 244. Арк. 17. Копія. Машинопис.

²⁷ Lásd: 29. sz. ügyirat (ZUN/83-85), eredeti forrása: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 263-255. Особлива папка. N-01-1. Копія. Машинопис.

²⁸ Lásd: 30. sz. ügyirat (ZUN/86-87), eredeti forrása: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 256-259. Копія. Машинопис.

²⁹ Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 pp.” Архивні документи і матеріали, 2012. i. m. 85. p.

³⁰ Lásd: 130. sz. ügyirat (ZUN/113-114), eredeti forrása: Тörténelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára/ Центр Хранения Историческо.Документальных Коллекций (Moszkva) ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 57. Копія. Машинопис. A továbbiakban: ЦХИДК.

³¹ Lásd: 137. sz. ügyirat (ZUN/214-215), eredeti forrása: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 10. Спр. 11. Арк. 55-56. Копія. Машинопис.

³² Lásd: 138. sz. ügyirat (ZUN/216-217), eredeti forrása: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 59. Копія. Машинопис.

³³ Lásd: 155. sz. ügyirat (ZUN/233), eredeti forrása: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 9. Арк. 50. Копія. Машинопис.

³⁴ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

³⁵ Lásd a SZMERS- határozatot: 141 sz. ügyirat (ZUN/218-219.), eredeti forrása: Ukrajna Kárpátontúli Területi Állambiztonsági Főosztály archívuma, Архів Управління СБ України в Закарпатській обл., АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Спр. 1836. Арк. 52-54. Оригинал. Машинопис. A továbbiakban: АУ СБУ ЗО.

³⁶ Lásd a SZMERS- határozatot: 142. sz. ügyirat (ZUN/219-220), eredeti forrása: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Спр. 1845. Арк. 39. Оригинал. Машинопис.

³⁷ Lásd a Kutlán Andrásra vonatkozó SZMERS-határozatot: 145. sz. ügyirat (ZUN/224-225), eredeti forrása: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Спр. 1831. Арк. 39-39а. Оригинал. Машинопис. Lásd még: 1949. november 5-én a Kárpátaljai Területi Bíróság 25 évre ítélte. Nem tért haza. 1992-ben rehabilitálták.

³⁸ Lásd a 148. sz. ügyirat (ZUN/226-227), eredeti forrása: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Спр. С-1838. Арк. 54-55. Оригинал. Машинопис. A „frontbörtönből” 1945. január 22-én irányították az NKVD-táborba. További sorsa ismeretlen.

³⁹ A háborúra vonatkozó szokásjog írásba foglalt szabályozása. A hágai egyezményt

1807-ben többek között aláírta az Osztrák–Magyar Monarchia, a cári Oroszország. Oroszország esetében a Szovjetunió létrejötte után a hágai egyezmény előírásai ugyanúgy vonatkoztak rá.

⁴⁰ Dr. Varga Lajos a sztálini szovjet hatalom jogalkamazásáról előadást tartott az 1989-es beregszászi emlékkonferencián. In: DUPKA György (szerk.): Egyetlen bűnük magyarságuk volt, i. m. 214-217. p.

⁴¹ 312. sz. (TSU./522.) ügyirat, eredeti forráshelye: Вісник Народної Ради Закарпатської України, 30. грудня 1944. p.

⁴² Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

⁴³ 362. sz. (TSU./ 591-592.) ügyirat, eredeti forráshelye: Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України), 31. березня 1945. p.

⁴⁴ 313. sz. (TSU./ 522-524) ügyirat, u.o., 30. грудня 1944. p.

⁴⁵ „Sötét napok jöttek...”, 121-123. old. A közlöny ukrán eredetijének másolata u.o., 144-145. p.

⁴⁶ Lásd bővebben a függelék névmutatójában.

⁴⁷ Lásd bővebben a függelék névmutatójában.

⁴⁸ 1991-ben a Kárpátaljai Területi Rehabilitációs Bizottság javaslatára a Rendkívüli Bíróság törvénysértő ítéleteit a Kárpátaljai Területi Főügyészség megsemmisítette, az áldozatokat, a politikai elítélteket rehabilitálta.

⁴⁹ Volksbund der Deutschen in Ungarn, vagyis Magyarországi Németek Népi Szövetsége a magyarországi német kisebbség szervezete volt az 1938-as visszacsatolás után Kárpátalján, a németek lakta településeken is megalakultak a Volksbund helyi szervezetei.

⁵⁰ Lásd a SZMERS-kihallgatási jegyzőkönyvet, a csatolt jegyzetet: 161. sz. ügyirat (ZUN/236-238.), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Спр. 5343. Арк. 7-8а. Оригинал. Рукопис.

⁵¹ Uo.

⁵² Lásd a kárpátaljai főügyész határozatát: 166. sz. ügyirat (ZUN/242-243), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Оп. 1., Спр. 5334. Арк. 16. Оригинал.

⁵³ Lásd Ergat kegyelmi kérvényét: 169. sz. ügyirat (ZUN/248), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Оп. 1., Спр. 5633. Арк. 26. Оригинал. Рукопис.

⁵⁴ Lásd a bírósági határozatot: 176. sz. ügyirat (ZUN/258-259), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Оп. 1., Спр. С-5726. Арк. 33-33. зв. Оригинал. Рукопис.

⁵⁵ dr. Fenczik István (1892–1945) görög katolikus teológiai tanár, autonómista politikus, kárpátoroszi miniszter, képviselő, az igazságügyi bizottság tagja volt.

⁵⁶ Demkó Mihály (1894–1946) tanító, író, autonómista politikus, pénzügyminisztériumi miniszteri tanácsos, Kárpátalja kormányzói biztosának gazdasági tanácsadója, képviselő, a gazdasági, pénzügyi, véderő, földművelésügyi bizottság tagja volt.

⁵⁷ Kricsfalussy-Hrabár Endre (?–1946) nyugalmazott csendőr ezredes, majdankai lakos 1943-ban költözött Ungvárra.

⁵⁸ Demjanovich Péter Pál, egyes forrásokban ruszinosan Demjánovics Péter (1869–1945) rahói lakos, tb. kanonok, görög katolikus esperes, a magyar parlament örökös felsőházi tagja volt.

⁵⁹ Marczinfalvi Benda Kálmán beregszászi lakos, a Bereg Vármegyei Vízsabályozó és Ártmentesítő Társulat igazgató főmérnöke volt.

⁶⁰ Illiczky Sándor (1889–1947) görög katolikus kanonokot, székeskáptalani nagyprépostot 1939 végén főtanácsadónak nevezték ki Kárpátalja kormányzói biztos mellé.

⁶¹ Riskó Béla kövesligeti ügyvéd, autonómista politikus, 1923-ban Kurtzyák Ivánnal az AFSZ párt alapítója volt. Az 1924. március 16-án megtartott első csehszlovák parlamenti választásokon szenátori mandátumhoz jutott. 1939. július 7-én Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzói biztos felterjesztésére a belügyminiszter kinevezte a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetőjévé.

⁶² Bencze György (1885–?) gazdálkodó, tímármester, tartományi képviselő, az ungvári hitelszövetkezet központi igazgatóságának tagja, az AFSZ vezető autonómista politikusa volt, országgyűlési képviselővé történt meghívásáig ilosvai járási miniszteri biztosként dolgozott.

⁶³ Ortutay Jenő (1889–?) görög katolikus főesperes, szentszéki tanácsos, Beregszász város főbírója, polgármestere, magyar pártpolitikus volt.

⁶⁴ Földesi Gyula (1875–?) ungvári nyomdász, könyvkiadó, autonómista politikus, képviselő, a gazdasági, zárszámadást vizsgáló bizottság tagja volt.

⁶⁵ Iván Spák (1900–?) újságíró, autonómista politikus, 1933-tól az AFSZ Ruszkije Visztyi című lapjának felelős szerkesztője, képviselő, jegyző, naplóbíró, a közigazgatási bizottság tagja volt.

⁶⁶ Zsegora Ödön (1895–?) vasutas, autonómista politikus, képviselő, a közgazdasági és közlekedési bizottság tagja volt.

⁶⁷ Fekesházy Zoltán (1881–1946) jogász, 1938–1942 közt Bereg és Ugocsa vármegye alispánja. Lásd: Szerk. Madarász Elemér (szerk.): Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939). Budapest, 1939. 413.

⁶⁸ Lásd: Csanádi György: Régi beregszásziak. Beregszász, 2001.15. old.

⁶⁹ Mészáros Sándorné: i. m. 2000. 98. p.

⁷⁰ A rehabilitáltak névsorát magyar nyelven is közreadtuk, lásd: „Sötét napok jöttek...”, i. m. 125-130. p.

